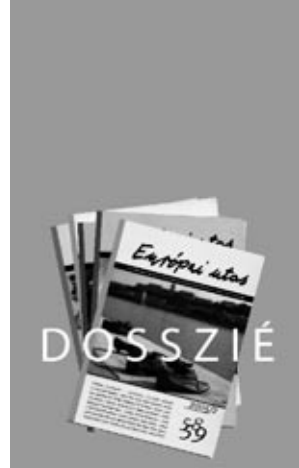

Emlékezünk

RYSZARD KAPUŚCIŃSKI (1932–2007)

Találkozás a Másikkal – – a XXI. század kihívása

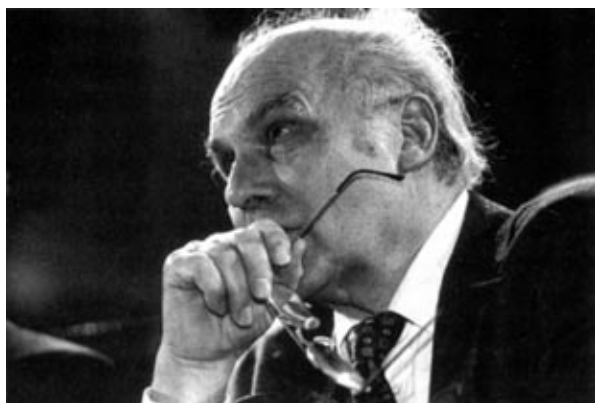
Amikor elgondolkodom hosszú ideje tartó, a világ különböző részeit érintő utazásaimon, néha úgy tet-
szik, hogy a legnyugtalanítóbb gondot nem is annyira
a határok és a frontok, a nehézségek és a veszélyek
jelentették, mint inkább az a számtalanszor újraeledő
bizonytalanság, hogy milyen lesz, hogyan fog lezaj-
lani találkozásom másokkal, azokkal az emberekkel,
akikkel valahol útközben hoz össze a sors. Tudtam
ugyanis, hogy nagyon sok, néha talán minden ezen
fog múlni. Az összes ilyen találkozás maga volt a nagy
ismeretlen – milyen lesz a hangulata? a körülményei?
hogyan fog végződni?

Az ilyenfajta kérdések természetesen öröktől fog-
va léteznek. A másik emberrel, emberekkel való ta-
lálkozás mindig is általános és alapvető tapasztalata,
élménye volt fajunknak. A régészek tanúsága szerint
a legelső emberi csoportok mindössze harminc-ötven
fős családok-nemzetségek voltak. Ha a csoport na-
gyobb, nehéz lett volna gyorsan, ügyesen mozognia.
Ha kisebb, nehezebben tudta volna magát megvédeni,
nem tudott volna eredményesen harcolni a túléléseért.

Nos, ez a mi kis nemzetségünk élelem után ván-
dorol, és egyszer csak találkozik egy másik családdal,
nemzetséggel. Milyen hallatlanul fontos pillanat ez a
világ történetében, milyen meghatározó jelentőségű
felfedezés! Annak felfedezése, hogy a világon más em-
berek is léteznek! Korábban ugyanis az említett első-
leges csoport tagja abban a meggyőződésben élhetett,
hogy ha ismeri a maga harminc-ötven fős rokonságát,
akkor a világ minden emberét ismeri. Most pedig ki-
derült, hogy nem így van, hogy a világon más hasonló
lények, más emberek is élnek!

De hogyan fogadjuk ezt a felfedezést? Hogyan vi-
selkedjünk? Hogyan döntsünk?

Rontsunk rá dühödten a másik embercsoportra?
Kerüljük ki őket közömbösen, és menjünk tovább?

Vagy próbáljunk megismerkedni, szót érteni?

Az a választás, amely elé évezredekkel ezelőtt ő-
szüleink kerültek, ma is itt áll előttünk, mégpedig
csöppet sem gyengülő intenzitással; a választás most
ugyanúgy alapvető és kategorikus kérdés. Hogyan
viszonyuljunk a másik emberhez, a Másikhoz? Milyen
magatartást tanúsítsunk iránta?

Van úgy, hogy párbajra, konfliktusra, háborúra
kerül sor. Ilyen eseményekről tanúskodik az összes
levéltár, a megszámlálhatatlan csatatér, a világban
szétszórt rommaradványok tömege. Ezek mind az
ember vereségének bizonyítékai – annak, hogy nem
tudott vagy nem akart megegyezni a Másikkal.

De alakulhat úgy is a helyzet, hogy az említett
családnemzetség támadás és harc helyett inkább az
elzárkózás, elkülönülés, elszigetelődés mellett dönt.
Az efféle magatartás eredményeként jönnek létre idő-
vel az olyan természetű létesítmények, mint a kínai
Nagy Fal, a babiloni tornyok és kapuk, a római limes
vagy az inkák kőfalai.

Vannak bizonyítékok, szerencsére, az emberiség
által megtapasztalt másfajta magatartásra is szerte a
világban. Az együttműködés bizonyítékai ezek – pia-
cok, vásárok maradványai, vízi kikötők maradványai,
olyan helyek, ahol agórák és szentélyek álltak, ahol
még ma is ősi egyetemek és akadémiák épületei látha-
tók, ahol egykori kereskedelmi útvonalak nyomai ma-
radtak fenn, olyanokéi, mint a Selyemút, a Borostyánút
vagy a Szahara-vasút. Ezeken a helyeken az emberek
találkoztak, gondolatokat, eszméket és árut cseréltek,

kereskedtek, üzleteltek, egyezségeket és szövetségeket kötöttek, közös célokat és értékeket találtak.

Vagyis az ember előtt, amikor a Másikkal találkozott, három lehetőség állt nyitva: választhatta a háborút, fallal vehette körül magát, párbeszédet folytathatott.

A háborút nehéz igazolni; úgy vélem, hogy a háborúnak mindenki vesztese, mert az nem egyéb, mint az emberi Lény veresége, amely leleplezi alkalmatlanságunkat a megegyezésre, a Másik helyzetének átérzésére, a jóságra és az értelemre. Mert a másikkal történő találkozás ilyenkor véres, halálos tragédiába torkollik.

Azt az elvet, amely az embert arra készítette, hogy magas falakkal, mély árkokkal vegye körül magát, így határolja el magát másoktól, manapság apartheid doktrínának nevezik. Ezt a fogalmat helytelenül csupán a már nem létező dél-afrikai fehér rezsím politikájára korlátozták. A valóságban már az ősidőkben is alkalmazták az apartheidet. Számtalan törzs és nemzetség mitológiája tartalmazza azt a meggyőződést, hogy csak mi vagyunk emberek – mi, a mi klánunk, a mi közösségünk tagjai, a többiek, mindenki más csupán „alember” vagy egyáltalán nem is ember. (...)

Mennyire más képet fest ugyanerről a Másikról az antropomorfizmus kora, amelyben az istenek emberi alakot ölthettek és emberként viselkedhettek! Abban a korban ugyanis sosem lehetett tudni, hogy a közeledő vándor, utazó, jövevény vajon ember-e vagy ember formájú isten. Ez a bizonytalanság, ez az érdeklődő ambivalencia a vendégszeretet kultúrájának egyik forrása, amely azt parancsolja, hogy a legnagyobb szívélyességgel fogadjuk a vendéget, akinek kilétében végérvényesen soha sem lehetünk biztosak.

A görög kultúrafelfogásban a dolgok ugyancsak emberbarát jelentésüket tárják fel. Az ajtók, a kapuk nemcsak arra szolgálnak, hogy elzárkózzunk a Másik elől – meg is nyílhatnak a másik ember előtt, vendégségbe hívogathatják őt. Az útnak nem feltétlenül ellenséges hadoszlopokat kell szolgálnia, lehet olyan ösvény is, amelyen zarándoknak öltözve valamely isten közelít felénk.

Emmanuel Levinas a Másikkal való találkozást „eseménynek”, sőt „alapvető eseménynek” nevezi; ez a legjelentősebb tapasztalatunk, a legtávolabbra nyíló horizont. Levinas, mint tudjuk, a dialogikus filozófia hirdetői közé tartozik... akik a Másik ideáját mint az egyetlen és megismételhetetlen létezés ideáját fejtették ki.

A Másikhoz, a Többiekhez fűződő viszonyunkat illetően a dialogisták elvetették a mindig pusztításhoz vezető háborút, bírálták a közömbös magatartást, az elzárkózást, mindezek helyett a közeledés, a nyitott-

ság és a jó szándék szükségességét, mi több: erkölcsi parancsát hirdették.

Ilyen szellemi közegben, hasonló természetű kutatások és reflexiók, hasonló álláspontok légkörében született meg és teljesedett ki a Jagelló Egyetem egykori hallgatójának, majd filozófiai doktorának, a Csendes-óceáni szigeteket kutató Bronisław Malinowskinak az életműve.

Malinowski föltette a kérdést: hogyan közelítsünk a Másikhoz, ha az nem csupán elméleti, absztrakt lény, hanem konkrét személy, aki más fajhoz tartozik, akinek más a vallása, az értékrendje, a kultúrája, mások a szokásai? (...)

Ő maga, mindenféle kolonialista szokástól eltérően, sátrat ver a Trobriand-szigetek egyik falucskájában, és a helyi lakosok között telepedik le. A megélt tapasztalatok bizony nem kellemesek. Fennmaradt naplójában gyakran tesz említést felmerülő nehézségekről, rossz hangulatairól, csüggedéseiről, depressziójáról. Nagy árat fizet, amiért kiszakadt saját kultúrájából. Ezért olyan fontos, hogy legyen saját, határozott önzonosságunk, hogy érezzük ennek erejét, értékét és érettségét. Csak ennek birtokában szembeülhetünk bátran más kultúrával. Ellenkező esetben behúzódnak rejtekhelyünkre, félénken elzárkóznak másoktól. Annál is inkább, mivel a Másik valójában tükör, amelyben látjuk magunkat, vagy mások látnak bennünket, olyan tükör, amely leleplez, lemeztelenít minket, amit azért szeretnénk elkerülni. (...)

Míg Malinowski a tömegtársadalom születésekor kezdte tevékenységét, addig napjainkban a tömegtársadalomból fokozatosan haladunk az új, a planetáris társadalom felé. Sok minden kedvez ennek a változásnak – az elektronikus forradalom, a kommunikáció hihetetlen fejlődése, a kapcsolatteremtés és a helyváltoztatás lehetőségeinek erőteljes kiszélesedése, s mindezek következményeként a legfiatalabb nemzedékek tudatában és a tágan értelmezett kultúrában végbemenő átalakulások.

Mennyiben fogja mindez megváltoztatni egymáshoz való viszonyunkat – az egyik kultúrához tartozók és a másik kultúrához vagy kultúrákhoz tartozók viszonyát? Milyen hatással lesz ez az Én–Másik relációra a saját kultúrámon belül és azon kívül? Nagyon nehéz erre egyértelmű és végleges választ adni, mint-hogy olyan folyamatról van szó, amelyben mi magunk is benne élünk, ezért még híján vagyunk az alapos elemzéshez szükséges távolságnak. (...)

Ám korunk igazi kihívása, az új Másikkal történő találkozás tágabb történelmi kontextusból is ered. Nevezetesen – a XX. század második fele az az

időszak, amikor az emberiség két harmada felszabadul a gyarmati függés alól, és saját, legalább névleg független országának állampolgárává válik. Ezek az emberek fokozatosan kezdik felfedezni a múltjukat, a legendáikat, mítoszaikat, gyökereiket, önazonosságukat és persze az ebből fakadó büszkeséget. Kezdek úgy érezni, hogy ők maguk lettek sorsuk irányítói, gazdái, s közben gyűlölettel utasítanak vissza minden próbálkozást, amely kizárólag tárgyaknak, bérmunkásoknak, az elnyomás áldozatainak és passzív objektumainak tekinti őket.

Meglehet, annyira új és egészen más világ felé haladunk, hogy eddigi történelmi tapasztalataink kevésnek bizonyulnak ahhoz, hogy ezt a világot megértsük és mozogni tudjunk benne. Mindenesetre az a világ, amely felé tartunk, a Nagy Lehetőség Bolygója, de nem a feltétlen lehetőségé, mert csak azok előtt lesz nyitva, akik komolyan veszik feladataikat, s ezt azzal bizonyítják, hogy saját magukat is komolyan veszik. Olyan világ ez, amely potenciálisan sokat nyújt, de sokat is követel, amelyben a könnyebb, rövidebb úttal való próbálkozás gyakran zsákutcába vezet.

Ebben az új világban folyton egy új Másikkal fogunk találkozni, aki csak lassan bontakozik ki korunk káoszából és zűrzavarából. Lehet, hogy ez a Másik a modern kor kultúráját alkotó két, szembenálló irányzathoz fog megszületni – a mai valóságunkat globalizáló és az egyediségünket, a különbségeinket, a megismételhetetlenségünket őrző irányzathoz. Ezeknek lesz a gyümölcse és örököse. Párbeszédre és egyetértésre kell vele törekednünk.

Milyen lesz ez az új Másik? Hogy fog lezajlani a találkozásunk? Mit mondunk egymásnak? És milyen nyelven? Képesek leszünk-e meghallgatni egymást? Megérteni egymást? Akarunk-e majd együtt hivatkozni arra, ami – Joseph Conradot idézve – „megszólítja lelkesedés és csodálat megtapasztalására való képességünket, az életet körülengő titok felfedezésének képességét, az irgalom, a szépség és fájdalom bennünk lévő érzését, az egész világhoz fűző titkos kapcsolatunkat – és azt a gyengéd, de lebíráthatatlan szolidaritás-érzésünket, amely eggyé forrasztja megszámlálhatatlan emberi szív magányát, megszólítja bennünk a remények, örömök, gondok, törekvések, illúziók, álmok, félelmek közös élményét, amely összeköti embert az emberrel, összeköti az egész emberiséget – halottakat az élőkkel, élöket a még meg nem születettekkel”.

*Szenyán Erzsébet fordítása
Európai Utas 57. sz. 2004/4.
(részletek)*

LÁZÁR ERVIN (1936–2006)

Európa – aggófü koszorúval

Öregedvén az ember, lemond az egykori ifjonc vágyairól. Némelyekről, persze, kénytelen-kelletlen, mert jól tudja, már nem tudna helytállni. Ez a lemondás a bölcsesség körébe tartozik. Így születik a bölcs öregember. De van, amiről éppen hogy nem kellene lemondania, sőt bizonygathatná: ennek most jött el az ideje öreg korodra. Élje vele! S ha nem élne vele, akkor az fogyatékos. De minő öröm, minő szerencse: az öreg ember már nem szégyelli fogyatékoságait. Vállal von, és bevallja. Így kovácsol a fogyatékoságból erényt. Akkor már mondom is: nem szeretek utazni.

Húszéves korom táján, amikor Párizsba vágytam, Afrikába, tengerekbe, égbe nyúló hegyekbe, akkor még Kőszegre se utazhattam, mert oda csak határsáv-igazolvánnyal lehetett. Volt kilométeres határsáv-igazolvány, a jobbknak ötvenméteres. Ötven méterre megközelíthetted a határt. Aztán harmincéves lettél, itt a hetven dollár, a turistaútleveled, árgus szemmel nézett rád a rendőrség, miért? Hova? Kivel? Milyen

szándékkal? És amikor hatodszori nekifutásra megkaptad az útlevelet, a nyugatnémet követség nem adott vízumot, mert gyanús vagy, nagyon gyanús. Elszállt az ifjúság, el a tengerek, el Párizs, el az égbe nyúló hegyek, sejhaj Afrika. Most már utazhatnak. Talán még Afrikába is. De már gyűlölök vonatra szállni. Repülőre. Itthagyni a reggeli újságomat, az esti boromat, ennek a böhöm liftnek a nyekergését, az ablakból látható százéves háztetőt. Azért persze elmennék. Ha egy villamosmegállóra lenne tőlem Afrika, Párizs, a tenger, az égbe nyúló hegyek. Estére hazavillamosznék. És elmesélném, mit láttam. Milyen isten háta mögötti kis falvakat, erdőket, verejtékkal művelt földeket, fura útszéli kis kocsmákat, szótlán földszíni embereket. Mert nem vagyok már kíváncsi a csillogó látványosságokra, elhagyott utakon szeretnék baktatni, nézni, milyenek az odakinti vetések, hogy nőnek ott kint a gazok, hogy metszette meg szőlejét az öreg katalán, milyen kolompot akaszt a tehene nyakába az argentin *gaucho*.

Tetszik látni, hogy belelendültem. Talán azért, hogy ne kelljen bevallanom: attól tartok, ez a fénylő flancos Nyugat sohasem fogad be engem. Főképpen persze az én hibámból földet horpasztó tuskó voltom miatt, mert nem tudok nyelveket, mert a sztráda melletti vécében nyakamat tekergetve keresem a lehúzó, s amikor megalázva földadom, s elindulok az ajtó felé, akkor lezubog a víz (fotocella, te marha!), amikor izgatottan osztok és szorzok, s kiderül, egy vendéglői ebéd a családomnak félhavi nyugdíjamba kerülne, amikor azt olvasom az osztrák üzletben kifüggesztett táblán, hogy „magyar, ne lopj!” – ajoj! Szóval behúzó a nyakamat, s ügyesen kitalálom ezt a hosszadalmas, s mi tagadás, icipicit sántító aforizmát: Aki öregkorára tíz négyzetkilométeren nem találja meg mindazt, amire szükség van, az keresztbe-kasul utazhatja a világot, sose lel meg semmit.

Ezt gondoltam akkor is, amikor néhány éve meghívtak Strasbourgba, jobban mondva a várossal egybeépült Schiltigheimbe egy közép-európai irodalmi találkozóra. Vitt a vonat a német éjszakába, egymagam ültem a fülkében, s rázott a visszafojtott röhögés. Mit keresel itt, te bamba, félküllős alsórácegresi, te böszme, eszehagyott fajankó – s közben suhogtak a vonat mellett a kivilágított állomások: Göppingen, Karlsruhe... Mint a szigorú, felemelt mutatóujj.

Strasbourgban madame Berthel fogadott az állomáson, a későbbiekben is kedves kalauzom és útbaigazítóm maradt. Ő vitt el az irodalmi rendezvény szervezőjéhez, Armand Peterhez. Azt képzeled, hogy irodalommal... – méregettem gyanakodva a tömzsi,

mosolygós férfit. Azt képzelte. Teltházás irodalmi estek. Lengyel írók, szerbek, szlovének, román, cseh... A szeretet türelme: a közép-európai szerző műve elhangzik anyanyelvén, majd németül, franciául. Dübörgő tapsok. És kigyúl egy kis fényecske. Másnap már egymásra vigyorgunk a macedón költővel: látod, minket megbecsül Európa. A keblére ölel. S most már tudhatod: van egy ilyen Európa is. Armand Peter Európája. Nagyon régen szerettem volna ezt a köszönfélét elmotyogni. Példának felhozni mindenki számára, ki Európa újbóli egybekovácsolásával foglalkozik.

S ráadásul Schiltigheimben ráakadtam az aggófűre is. Régóta szerettem volna megtudni, mi annak az ezüstsínű növénynek a neve, ami Alsórácegresen a Sió-parti legelőn terem. Mert nélküle nem tudok belekezdeni egy novellába. S lám, ott virult az ezüstsínű egy utcai virágárus pultján. Rajta a fölirat: *Cinénaire*. Itthon csak fel kellett lapoznom a megfelelő növényeskönyvet. Ott állt benne, amit keresek, az az aggófű. De hívják angyalbojtnak is, boszorkánytalpnak is.

Hát imígyen gyalogolok Európa felé. Aggófű koszorúval, angyalbojttal, boszorkánytalpon.

Európai Utas 29. sz. 1997/4.

